

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ЛЮДИНОМІРНОЇ ПАРАДИГМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

Михайло Семікін

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Аналізуються аксіологічні аспекти філософсько-освітньої рефлексії та соціально-культурні детермінанти антропологізації сучасного етнопедагогічного знання в контексті глобалізаційних викликів; обґрунтовуються засади набуття ним концептуально-антропологічного виміру в системі етноосвіти; розглядаються аксіологічні основи імплементації проєкцій людиномірності у творення, відтворення й трансляцію етнопедагогічного знання в сучасній вітчизняній освіті. Етнопедагогіка визначається однією з базових компонентів сучасного освітнього процесу, оскільки вона має значний потенціал людиномірності як концептуально-антропологічного підходу, що базується на гуманістичних світоглядно-ціннісних засадах.

Семикин Михаил. Социально-философские аспекты человекомерной парадигмы отечественного этнокультурного образования

Анализируются аксиологические аспекты философско-образовательной рефлексии и социально-культурные детерминанты антропологизации современного этнопедагогического знания в контексте глобализационных вызовов; обосновываются принципы концептуально-антропологического измерения в системе этнообразования; освещаются аксиологические основы имплементации проекций человекомерности в создании, воспроизведении и трансляции этнопедагогического знания в современном отечественном образовании. Этнопедагогика определяется как одна из базовых компонент современного образовательного процесса, поскольку она имеет значительный потенциал человекомерности как концептуально-антропологического подхода, основанного на гуманистических мировоззренчески-ценностных началах.

Semikin Mykhailo. Socio-philosophical aspects of human dimensional paradigm of native ethno-cultural education

The research is devoted to the analysis of axiological aspects of the philosophical-educational reflections and sociocultural determinants of anthropologisation of the modern ethnopedagogical knowledge in the context of globalisation challenges. The principles of concept-anthropological dimension of ethnopedagogical knowledge in the system of ethno-education are explained, and the basic axiological concepts of human dimension projections into creation, recreation and transmission of the ethnopedagogical knowledge in the modern domestic education are reflected. Ethnopedagogy is determined as one of the basic components of the modern educational process, since it possesses a significant potential of human dimension as a concept-anthropological approach which is based on the humanistic worldview and value grounds.

Ключові слова:

етнопедагогіка, праксеологічні проєкції етноосвіти, глобалізаційні виклики, імплементація людиномірності в системі етноосвіти.

етнопедагогіка, праксеологіческие проекции этнообразования, глобализационные вызовы, имплементация человекомерности в системе этнообразования.

ethnopedagogy, praxeological projections of the ethno-education, globalisation challenges, the implementation of human dimension into the ethnopedagogical system.

Глобалізаційні форми, яких набувають основні проблеми людства у ХХІ ст., потребують діалогово-культурного мислення в усіх сферах життя, на основі чого сьогодні формується й відповідна парадигма освіти. Усе очевиднішим стає й зворотній вплив освітньої діяльності на соціальну практику, передумовою якого є перетворення системи освіти з обмеженої структури соціалізації та професійної підготовки на панівну сферу життєдіяльності суспільства, тобто її «екзистенціалізація». Проблема взаємозумовленості стану розвитку освіти й парадигми розвитку сучасного суспільства загалом відбиває цілий комплекс суспільних проблем, що визначають соціальну детермінованість ціннісних орієнтацій освітньої діяльності в умовах, коли всі національні системи освіти, виконуючи свої внутрішні завдання, будують спільний культурний простір – складний, комплексний, що перехрещується з іншими соціокультурними просторами та множить різноманіття своїх впливів.

Розроблення стратегій використання людиномірних парадигм у розвитку вітчизняної етнокультурної освіти збігається з аналогічними тенденціями у світовій освітній практиці, оскільки етнокультурна освіта є потужним чинником

формування національної соціокультурної реальності та реалізації конструктивних принципів розвитку суспільства на гуманістичних засадах співіснування різних етносів. Тому теоретичний аналіз світоглядно-ціннісних чинників етнопедагогіки, з'ясування її поточних можливостей і меж у розбудові системи сучасної гуманітарної освіти в умовах глобалізаційної трансформації багатьох базових цінностей і побудови на цій основі концепції етнокультурної освіти залишаються актуальними й сьогодні.

Філософсько-освітні рефлексії, на яких ґрунтуються освітні стратегії Новітнього часу, знайшли відображення в багатьох працях вітчизняних дослідників філософії освіти (В. Андрущенко, Л. Горбунова, І. Добронравова, В. Кремень, М. Култаєва, В. Лугай, І. Надольний, М. Романенко, І. Предборська та ін.). Проаналізовані науковцями (Г. Волков, З. Самчук, В. Кизима, В. Кремень, В. Кукушин, Ю. Римаренко, Л. Столяренко, В. Шаповалов та ін.) і відображені в багатьох дослідженнях об'єктивні та суб'єктивні чинники становлення «нової» людини привертають увагу до потужного потенціалу системи виховних традицій етносів світу, зокрема до того, що зосереджено в

етнопедагогіці як у складнику національного виховання. Історично-культурні контексти стратегій людиноцентризму у площині діалектики національного й глобального в освіті розглядалися в дослідженнях К.-О. Апеля, Г. Воронкової, В. Горського, С. Кримського, В. Кувалдіна, М. Култаєвої, А. Неклесси, І. Степаненко, О. Огурцова, В. Шинкарука, Г. Щедровицького та ін). Педагогічний аспект проблеми сучасного етнокультурного виховання знайшов втілення в концепціях формування громадянськості й толерантності (Г. Балл, І. Бех, Б. Бім-Бад, В. Луговий, Л. Редькіна, Ю. Римаренко, В. Мосіяшенко, В. Ткаченко, Г. Філіпчук). Методологія сучасного типу раціональності з позиції аксіології, а також з урахуванням ціннісних орієнтацій суб'єкта, зумовлює новий вимір етнопедагогічного знання у працях таких дослідників, як В. Буданов, Г. Гакен, Л. Горбунова, І. Добронравова, В. Лутай, Г. Патнем, І. Предборська, І. Пригожин та ін.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних науковців засвідчує, що поширення кризових явищ у різних сферах життя глобалізованого світу сьогодні глибоко пов'язане з проблемами трансформації соціокультурних цінностей. Це актуалізує необхідність пошуку гуманних шляхів розвитку людиномірних засад у різних комунікативних площинах суспільного життя й потребу філософської рефлексії процесів полікультурного виховання у світлі традиційно-гуманістичних вимог і новітніх інформаційно-технологічних умов в освітанській галузі. Водночас доводиться констатувати, що філософсько-освітній вимір здебільшого стосується соціально-філософської площини, сучасний же стан епістемологічних досліджень педагогічної дійсності, впливу етнокультурних чинників, використання методологічного інструментарію постнекласичної науки не цілком відповідає реаліям і вимогам пізнання, в якого змінилися будова, структура та функції.

Метою цієї статті є висвітлення аксіологічних засад імплементації праксеологічних проєкцій людиномірності у творенні, відтворенні й трансляції етнопедагогічного знання в сучасній освіті.

Філософія освіти в ХХ ст. неодноразово не тільки формувала різні цілі виховання й освіти, розмірковувала про взаємозв'язок цінностей освіти й цінностей культури, а й будувала новий образ людини, намагаючись виявити найбільш відповідні засоби протистояння людини багатьом ірраціональним або ж далеко не людиномірним, антагоністичним щодо природної та соціальної сутності людини проявам і прогнозованим викликам нового тисячоліття [10, с. 51]. Історія філософської науки свідчить, що саме неспівмірність тих «образів людини», які були сформовані

впродовж ХХ ст. у зарубіжній філософії освіти, і реальних умов людського існування стала причиною неспроможності багатьох філософських напрямів ХХ ст. Так, «гуманітарна педагогіка», що сформувалася в межах «філософії духу», починаючи з В. Дільтея, не змогла стати адекватною відповіддю на виклики європейської цивілізації й цілком закономірно змістилася в бік тоталітаризму. Скажімо, «філософська антропологія», що розвивалася в першій половині ХХ ст., у силу своєї спекулятивності й відчуження від проблем виховання й освіти, мусила зазнати істотної трансформації для того, щоб відповідати викликам демократичного суспільства, що постало на руїнах тоталітаризму, що свідчить про відповідність чи невідповідність тих чи інших філософських напрямів, про ступінь їх адекватності цивілізаційним і культурним викликам сучасності.

Сучасні автори справедливо вказують на суперечливий характер взаємозв'язку соціалізації та ідентифікації в умовах зростання впливів глобальних чинників. Вони розглядають ці процеси не лише як засоби зміцнення єдності суспільства, а і як процеси відчуження в межах розвитку соціальних спільнот, коли соціалізація відбувається внаслідок подолання суперечностей між індивідом як елементом суспільства й соціумом як цілісним соціокосмосом [2, с. 7]. У цьому сенсі етнокультурна самоідентифікація постає одним із важливих механізмів соціалізації, особливо в умовах перехідного суспільства, коли зменшується адаптивна роль інших важелів соціалізації. Вона також є чинником формування соціальних об'єктів відповідно до їх характерних рис, чинником формування спільнот за суб'єктивним відчуттям належності індивіда до певної соціальної групи.

Світоглядно-ціннісний чинник набуття життєсмислів у процесі соціокультурної, зокрема й етнокультурної, самоідентифікації особистості, сьогодні стає й компонентою духовної зрілості особистості, оскільки духовне життя «...не тільки й не стільки свідома активність суб'єкта, зумовлена системою певних цінностей, скільки цілісний процес життєдіяльності людини, де цілераціональні дії нерозривно пов'язані з життєвими переживаннями» [14, с. 87]. Зазначена обставина спонукає до переосмислення традиційного розуміння етнокультурної освіти як складника духовного життя, як процесу усвідомлюваного вибору ідеалів і цінностей, вироблених практикою етносу, як свідоме духовне формування цілісної свідомості людини етнічної. Саме цей факт, образно кажучи, суто етнічну проблематику зміщує у площину філософії, яка додає до теоретичного осмислення реальності аналіз духовно-практичного досвіду людини. Сьогодні все очевиднішим стає факт звернення соціальної

філософії до досліджень, що об'єднують явища й процеси, донедавна розведені вузько дисциплінарними підходами різних наук, до вивчення макрорівневих процесів із пріоритетом проблем методу перед смислоттєвим усвідомленням сущого. Саме завдяки знанням, накопиченим у різних галузях науки, змінилося саме уявлення про місце людини у світі.

Сучасні підходи в системних дослідженнях окресленої проблеми, увиразнюючи чинники сутнісних впливів на формування нового образу людини, її соціокультурного середовища, дають змогу нам визначити кризові ознаки освіти, яка дотепер мала за найважливішу функцію забезпечення відтворення суспільства за допомогою трансляції досвіду та знань, цінностей і норм культури від покоління до покоління. Результати цих досліджень дають підстави визнати наявність негативних сторін освітнянського процесу, які можна представити як певне відчуження сучасної освітньої системи від інтересів людини, оскільки нинішня система освіти формує світогляд, який не повною мірою відповідає вимогам часу, продукує безліч різних моделей (проектів) власного розвитку, у межах яких залишається багато суперечливих тенденцій. Це значно ускладнює пошук шляхів розв'язання освітніх проблем, не сприяє створенню належних умов для всебічного розвитку людини й суспільства, що найбільше виявляється в неналежному втіленні гуманістичних парадигм, орієнтованих на значні імплементації в освітнянський процес етнокультурних чинників розвитку особистості у функціонально значущих освітнянських площинах рівня «вчитель–учень», унаслідок чого порушуються нормальні суб'єкт-суб'єктні відносини тощо.

Зауважимо: більшість дослідників дотримуються думки, що аналізові методологічних особливостей тієї чи іншої педагогічної галузі сьогодні має передувати концептуальний підхід до визначення того типу культури й цивілізації, які освіта збирається відтворювати в майбутньому, і на які будуть орієнтуватися всі її підрозділи. Сама ж освіта мусить орієнтуватися на характеристики особистості, готової до самозміни, на її настанови, що дають можливість змінювати себе й навколишній світ [7; 13]. Зазначене дає змогу твердити, що філософсько-методологічні засади формування структури сучасної етнопедагогіки значно більшою мірою, ніж загальноосвітнянські, залежать від ідеологічно-політичних реалій соціально-культурного простору, що свідчить про їхню належність до значущих детермінант процесу моделювання майбутнього поліетнічного середовища, яким історично постає українське суспільство.

Щодо аналізу вітчизняних освітнянських реалій, то можемо констатувати, що в освітньому

просторі України сьогодні є різні підходи до цілей і цінностей освіти. Ці підходи окреслені трьома основними концепціями освіти: 1) традиційною, що ґрунтується на основній меті освіти – оволодінні базовими знаннями, уміннями й навичками; 2) раціоналістичною, в якій головна увага приділяється набуттю й засвоєнню академічних знань (основне навантаження припадає на базові дисципліни й найважливіші галузі знань); 3) гуманістичною, згідно з якою освіта неможлива без засвоєння нових моральних цінностей [7, с. 35]. У сучасній гуманістично орієнтованій педагогічній практиці наголошується на необхідності виховання належної культури та духовності суспільства й особистості, що насамперед поєднує такі риси, як гуманність, толерантність, розуміння найвищих цінностей людини, повагу до людського життя, до громадян інших держав, суб'єктів інших націй, рас і репрезентантів різних культур, а також формування самоповаги, шанобливого ставлення до рідної культури, без чого глобальний поступ людства буде неможливим. Разом із тим, доводиться констатувати, що застосування тих чи інших етнопедагогічних засобів у практиці сучасної педагогічної діяльності є часто безсистемними, а отримані в ряді досліджень ефекти від їх використання – недостатньо обґрунтованими.

Аналіз теоретичних джерел і методологічних напрацювань етнопедагогіки України та зарубіжжя дає змогу нам вважати найбільш ґрунтовно розробленими площинами етнокультурної освіти такі, що визначають її як процес і результат цілеспрямованого виховання й навчання особистості (суб'єкта етносу); як систему знань національної культури й соціально-історичних цінностей, що відображають характер і психологічні особливості, самобутність конкретного народу та його культури; як сукупність ідей, поглядів, теорій соціалізації, розвитку, виховання й навчання особистості, що ґрунтуються на етнокультурній парадигмі й визначають освітню політику нації, етносу; як систему, яку генерує наступність освітніх програм і національних компонентів державних освітніх стандартів різного рівня, спрямованих на задоволення етнокультурних потреб особистості [1; 11]; як освіту, що спрямована на забезпечення етнокультурної ідентичності особистості та входження її в діалог із цінностями світової культури.

У цьому ж контексті зазначимо, що теоретичні аспекти розбудови етнопедагогіки як світоглядно й ціннісно детермінованої моделі передачі знань на сьогодні значно поступаються системності й концептуальністю методологічним опрацюванням культурологічних аспектів розвитку етнокультурної освіти, що істотно позначається на результативності педагогічної практики.

Дослідниками проблемного поля етнопедагогіки виокремлюються її найтісніші зв'язки з галузевим і міждисциплінарним вивченням багатьох аспектів традиційно-побутової культури етносів, із соціологією виховання та етнопсихологією, результати досліджень яких набувають великого прикладного значення для адаптації сучасних методів виховання й навчання до специфічних особливостей традиційної культури народів, а також для збереження й використання цінних методів старої народної педагогіки. Водночас дослідження засвідчують, що можливості більш глибоких філософсько-освітніх рефлексій у площині культурологічного підходу, які найбільш повно могли б застосовуватися при опрацюванні концептів залучення етнокультурних надбань як чинників гуманізації сучасних систем етнокультурної освіти, реалізуються сьогодні недостатньо.

Зважаючи на підкреслену вище значущість соціалізації для розуміння етнопедагогіки як складника педагогіки в умовах, коли традиційні цінності й норми протистоять багатьом цінностям і нормам інформаційного суспільства, а знання стають провідною цінністю й капіталом, варто наголосити на необхідності філософсько-освітньої рефлексії потенціалу народного виховання для раціонально-прагматичного «посилена» етнопедагогіки, оскільки в нових умовах істотного значення набувають проблеми руйнування старих механізмів і становлення нових мотиваційних структур національної самоідентифікації, переорієнтації людей у соціальному просторі, зміни їх соціальних позицій, статусів і ролей [4; 9; 15]. У цьому контексті зазначимо, що широкий загал представників вітчизняних науковців гуманітарного спрямування, визнаючи непересічний внесок теоретиків і практиків гуманітарної місії європейської філософії освіти, наполягає на поверненні до загальнокультурних цінностей і смислів, які мають бути іманентними й соціальним процесам загалом, і процесам розвитку освіти зокрема, а також повинні реалізовуватися в самому процесі життєдіяльності індивідів. Зауважимо також, що сьогодні в Україні, як і в інших країнах, набуває поширення напрям філософії, спрямований на подолання ідеологічно-адміністративних перекосів у суспільному житті та поширених у сучасному світі технократично-егоїстичних форм розвитку людини, а також орієнтований на реалізацію нових синтезів, принципів синергетичної парадигми та наукових концепцій «руху на випередження й становлення сучасної соціально орієнтованої освіти» [3, с. 20].

Наголосимо, що розглянуті вище концепції освіти по-різному визначають суб'єкт освіти, її зміст і спрямованість, процедури, проте в умовах актуалізації стратегій розвитку й саморозвитку людини, знань про людину, що постійно

диференціюються (це стосується й педагогіки (зокрема етнопедагогіки, і психології, і філософської антропології), особливої актуальності набуває проблема інтеграції гетерогенного матеріалу в межах концепції розвитку людини, її виховання, причому здійснюється ця інтеграція насамперед на методологічному, теоретичному та праксеологічному рівнях [16]. Отже, етнопедагогічний чинник має всі підстави стати невіддільною процесуальною компонентою сучасної полікультурної освіти, небезпідставно претендуючи на досить значний спектр впливу на особистість, охоплюючи функційно й змістово такі аспекти, як повноцінне інформаційне насичення (передача знань про традиції, звичаї різних народів, специфіку їх культури та цінностей тощо); збереження етноемоційних впливів (що у процесі реалізації першого напрямку – інформаційного насичення – здатні викликати глибокий відгук в душі учня, «розворушити» його почуття причетності до роду); набуття поведінкових норм (знань, отриманих дитиною щодо норм взаємин між народами, правила етикету, що повинні бути обов'язково закріплені в її власній поведінці) [3, с. 109].

Водночас новітня наукова думка й сучасна педагогічна практика визнають, що власне соціокультурний простір освіти є тим полем, яке може відтворювати різноманіття культур, а також розвивати в людині культуротвірну здатність до рефлексії, яка виступає необхідною передумовою формування кроскультурної грамотності, що значно розширює культуротвірний потенціал етнопедагогіки як діяльності, спрямованої на систематизацію культурних смислів і на формування здатності людини «оживляти» ці смисли [5; 6; 14]. Будучи найважливішим складником культури, етноосвіта покликана забезпечити: входження людини в культуру загальнолюдських цінностей; формування кроскультурної грамотності як виду функційної грамотності; здатність до осмислення, розуміння, володіння культурою діалогу, широкого спілкування з культурно-інформаційним середовищем, що є необхідним для створення образу *Homo educandus* із урахуванням реальних соціально-економічних умов розвитку того чи іншого суспільства.

Проаналізувавши соціально-філософські аспекти людиномірної парадигми вітчизняної етнокультурної освіти, ми дійшли таких висновків:

1. Соціально-філософський аналіз дає змогу відрефлексувати етнічну ідентифікацію не тільки як суто соціальне явище, а і як онтологізовану й свідому самореалізацію, самоідентифікацію, самовизначення та життєствердження особистості.

2. Етнопедагогічне знання отримує у вказаній рефлексивній структурі достатнє обґрунтування для визначення процесу етнічної самоідентифікації особистості як процесу, співмірного

буттю, що відбувається лише в межах життєвого світу, перейти які неможливо (онтологічний аспект); як здатності людини репрезентувати у формах суб'єктивної діяльності узагальнювальні властивості та зв'язки об'єктивної реальності (праксеологічний аспект); як творче продукування суб'єктом себе самого й навколишнього світу, як творення людиною світу людини як світу власної сутності (суб'єктивно-комунікативний аспект); як вільний вибір людини, за який вона відповідає тільки перед собою.

3. Екзистенціально-соціокультурна рефлексія над феноменом етноосвіти в умовах соціокультурних трансформацій у контексті й взаємозв'язку з перспективними або проєктованими підходами дає всі підстави визначити етнопедагогіку однією з базових компонент сучасного освітнього процесу, оскільки вона має значний потенціал людиномірності як концептуально-антропологічного підходу, що базується на гуманістичних світоглядно-ціннісних засадах.

Список використаних джерел

1. Ангархаева Е. А. Этнокультурное образование как детерминант личностного развития : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Е. А. Ангархаева ; Иркутск. ин-т повышения квалификации работников образования. — Улан-Удэ, 2003. — 21 с.
2. Ангелов Г. В. Соціалізація та ідентифікація особистості у суспільстві / Г. В. Ангелов, В. І. Калашник, І. І. Старовойтова, Г. І. Терзієв. — Київ — Ізмаїл : СМІЛ, 2000. — 240 с.
3. Базалук О. О. Філософія освіти : навч.-метод. посіб. / О. О. Базалук, Н. Ф. Юхименко. — К. : Кондор, 2010. — 164 с.
4. Гнатенко П. И. Идентичность : философский и психологический анализ / П. И. Гнатенко, В. Н. Павленко. — К. : Наукова думка, 1999. — 463 с.
5. Гудінг Д. Людина та її світогляд : для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / Д. Гудінг, Дж. Леннокс. — Т. 1. — К. : УБТ, 2007. — 416 с.
6. Дьюї Дж. Демократія і освіта / Дж. Дьюї ; пер. з англ. М. Олійник. — Л. : Літопис, 2001. — 294 с.
7. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору : монографія / В. Г. Кремень ; АПН України. — К. : Педагогічна думка, 2009. — 520 с.
8. Людина в цивілізації ХХІ століття : проблема свободи / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий, Н. В. Хамітов та ін. — К. : Наукова думка, 2005. — 272 с.
9. Обушний М. І. Етнос і нація : проблеми ідентичності / М. І. Обушний. — К. : Український Центр духовної культури, 1998. — 204 с.
10. Огурцов А. П. Образы образования. Западная философия образования. XX век / А. П. Огурцов, В. В. Платонов. — СПб. : РХГИ, 2004. — 520 с.
11. Панькин А. Б. Этнокультурный парадокс современного образования : монография / А. Б. Панькин. — Волгоград : Перемена, 2001. — 446 с.
12. Попович М. В. Рациональність і виміри людського буття / М. В. Попович. — К. : Сфера, 1997. — 290 с.
13. Предборська І. Філософські абрисы сучасної освіти / І. Предборська, Г. Вишниська, В. Гайденок, Г. Гамрецька та ін. ; за заг. ред. І. Предборської. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. — 225 с.

References

1. Angarkhaeva, E. A. (2003). *Ethnocultural education as a determinant of personal development : abstract of thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences* : 13.00.01. Ulan-Ude [in Russian].
2. Angelov, H. B. and Kalashnyk, V. I. and Starovoytova, I. I. and Terziev, H. I. (2000). *Socialization and identification of personality in society*. Kyiv, Izmail : SMIL [in Ukrainian].
3. Bazaluk, O. O. and Yukhymenko, N. F. (2010). *Philosophy of education : educational-methodical guide*. Kyiv : Kondor [in Ukrainian].
4. Gnatenko, P. I. and Pavlenko, V. N. (1999). *Identity : philosophical and psychological analysis*. Kiev : Naukova dumka [in Russian].
5. Gooding, D. and Lennox, G. (2007). *Man and his worldview : what do we live for and what our place in the world is*. Kyiv : UBT [in Ukrainian].
6. Dewey, J. (2001). *Democracy and education*. Lviv : Chronicle [in Ukrainian].
7. Kremen', V. H. (2009). *Man-centred philosophy in strategies of educational space : monograph*. Kyiv : Pedagogichna dumka [in Ukrainian].
8. Tabachkovs'kyi, V. H. and Bulatov, M. O. and Liutyi, T. V. and Khamitov, N. V. (2005). *Man in civilization of the 21st century: problem of freedom*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Obushnyi, M. I. (1998). *Ethnos and nation: problem of identity*. Kyiv : Ukrainian Centre of Spiritual Culture [in Ukrainian].
10. Ogurtsov, A. P. and Platonov, V. V. (2004). *Images of education. Western philosophy of education. XX century*. St. Petersburg : RCSI [in Russian].
11. Pan'kin, A. B. (2001). *Ethnocultural paradox of modern education : monograph*. Volgograd : Peremena [in Russian].
12. Popovich, M. V. (1997). *Rationality and dimensions of human life*. Kyiv : Sfera [in Ukrainian].
13. Predbors'ka, I. (2006). *Philosophical outlines of modern education*. Sumy : BTD «University book» [in Ukrainian].
14. Troits'ka, T. S. (2007). *Ukrainian philosophical anthropology as theoretic-methodological ground of teacher's professional training : thesis of Doctor of philosophical sciences* : 09.00.10. Kyiv [in Ukrainian].
15. *Philosophy. Course of lectures. Study guide* (2003). (Tabachkovs'kyi, V. H. and Bulatov, M. O. and Khamitov, N. V., Ed). Kyiv : Lybid' [in Ukrainian].

14. Троїцька Т. С. Українська філософська антропологія як теоретико-методологічна основа професійної підготовки педагога : дис. доктора філос. наук : 09.00.10 / Т. С. Троїцька ; Мелітополь. держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького. — К., 2007. — 395 с.
15. Філософія. Курс лекцій : навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. — К. : Либідь, 2003. — 432 с.
16. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття : монографія / В. А. Андрущенко та ін. — К. : Педагогічна думка, 2007. — 352 с.
16. Andrushchenko, V. A. (2007). *Philosophical grounds of transformation of the higher education in Ukraine in early 21st century : monograph*. Kyiv : Pedagogichna dumka [in Ukrainian].

Відомості про автора:**Семікін Михайло Олександрович**

7ikin@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл.,
72312, Україна.

doi: 10.7905/vers.v1i3.808

Надійшла до редакції: 15.10.2013 р.

Прийнята до друку: 22.11.2013 р.